

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
природничо-географічний факультет
Мелітопольський відділ українського географічного товариства
Інститут геологічних наук Національної академії наук України
відділ морської геології
Таврійський державний агротехнологічний університет
кафедра екології та охорони навколишнього середовища

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ БАСЕЙНУ АЗОВСЬКОГО МОРЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Збірник наукових праць

Мелітополь – 2010

УДК 502.51(262.54)(066)
ББК 28.081

Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: Збірник наукових праць. – Мелітополь, 2010. – 158 с.

Збірник укладений за матеріалами конференції 15-17 вересня 2010 року «Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення». У відповідності до тематичних напрямів роботи конференції у збірнику викладені основні проблеми басейну Азовського моря як природної, господарської та історико-культурної території.

Редакційна колегія:

д.пед.н., проф. Аносов І.П. – голова оргкомітету
к.геол.н., доц. Молодиченко В.В. – заступник голови оргкомітету
д.геол.н., доц. Даценко Л.М.
к.геогр.н., проф. Н.М. Сажнева
к.геогр.н., доц. О.С. Арабаджи
к.геогр.н., доц. В.П. Воровка

*Друкується за рішенням ради природничо-географічного факультету
Мелітопольського державного педагогічного університету
ім. Б.Хмельницького
(протокол №1 від 30.08.2010 р.)*

Точка зору редакційної колегії не завжди збігається з позицією авторів

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наданих матеріалів

ГЕОЛОГІЯ ТА ГЕОМОРФОЛОГІЯ БАСЕЙНУ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

<i>Ворожка В.П.</i> Коси "азовського типу" як складова Приазовської парадинамічної системи.....	4
<i>Даценко Л.Н.</i> Вивипариди (Mollusca, Viviparoidae) из антропогенных отложений Приазовья.....	9
<i>Князькова І.Л., Калашник Л.П.</i> Основні фактори зміни екологічного стану навколишнього середовища у зоні впливу металургійних комбінатів м. Маріуполя.....	13
<i>Непша О.В.</i> Короткий нарис історії досліджень кіс та пересипів північного узбережжя Азовського моря.....	16
<i>Тимашова В.И.</i> Изучение гравитационных геологических процессов побережья Азовского моря с одаренными школьниками	20

ГІДРОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН БАСЕЙНУ ТА ЙОГО МОНІТОРИНГ

<i>Гисдашев В.М.</i> Протитечія в гирлі річки Таценак: факти існування.....	24
<i>Данильченко О.С., Корнус А.О.</i> Сучасні підходи щодо вивчення територіально-гідрологічних структур.....	28
<i>Дегтяренко Е.В., Митяй І.С.</i> Мониторинг состояния молдосков приустьевых участков рек, впадающих в Азовское море.....	34
<i>Демченко В.А.</i> Особенности и закономерности формирования ихтиофауны Азовского бассейна под влиянием изменений климата.....	36
<i>Демченко Н.А.</i> Динаміка основних показників гідрохімічного режиму річок Північно-Західного Приазов'я.....	38

ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ

<i>Арабаджі О.С., Левада О.М.</i> До питання створення Приазовського національного природного парку.....	40
<i>Гришко С.В.</i> Алтагірське лісництво як лісокультурний ландшафт узбережжя Молочного лиману.....	43
<i>Мальчикова Д.С.</i> Методологічні орієнтири геопланування приморських регіонів.....	46
<i>Михайлов В.А.</i> Влияние Азовского моря на континентальность климата Крымского Присивашья.....	50
<i>Пилипенко І.О.</i> Особливості формування систем типу «центр-периферія» в межах приморських територій.....	53
<i>Прохорова Л.А.</i> Визначення факторів та зон екологічного ризику Північно-Західного узбережжя Азовського моря.....	58
<i>Шилова Л.Г.</i> Завбачити, запобігти і попередити виклики морю, які завдає йому природа і людина неможливо, але треба бути завжди готовими до ліквідації їх наслідків.....	63

РЕКРЕАЦІЯ І ТУРИЗМ У БАСЕЙНІ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

<i>Арсененко І.А.</i> Умови та чинники територіальної організації туристсько-екскурсійної діяльності в Запорізькому регіоні.....	68
<i>Байтеряков О.З.</i> Розвиток пішохідного туризму в Запорізькому регіоні.....	70
<i>Бондарець Д.С.</i> Про перспективи використання природно-заповідного фонду Запорізької області для рекреації та туризму.....	72
<i>Донченко Л.М., Леушина О.А.</i> Удосконалення функціонального зонування м. Приморська для цілей рекреації.....	75
<i>Марченко О.А.</i> Функціонування туристичної індустрії в Запорізькій області та перспективи її розвитку.....	77
<i>Орловська Т.О.</i> Рекреаційно-курортні можливості узбережжя Азовського моря.....	80
<i>Сажисєва Н.М.</i> Пріоритетні напрямки конкурентоздатності України на ринку туристичних послуг.....	81
<i>Сорокіна Ц.В.</i> Участь спеціалізованих парків в організації короткочасного відпочинку (на прикладі парку культури і відпочинку ім. М. Горького).....	84

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ І КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Байдиков К.А.</i> История развития селитебных ландшафтов на территории Запорожской области.....	85
<i>Вишневецький В.І.</i> Острів Тузла – природні та політичні проблеми.....	90
<i>Воронін Д.Є.</i> Питання готовності вчителів фізичної культури до краєзнавчо-туристичної роботи у професійній діяльності.....	93
<i>Крылов Н.В.</i> Историко-географический анализ заселения территории Акимовского района (1783-1917 гг.).....	97
<i>Малютіна Н.О.</i> Историко-культурні і краєзнавчі пошуки студентів училища культури.....	102
<i>Половка С.Г.</i> Историчний зріз еволюції розвитку поглядів на землеустрій.....	108

СУЧАСНИЙ СТАН НАЗЕМНИХ ТА ВОДНИХ ЕКОСИСТЕМ І ЛАНДШАФТІВ

<i>Барабоха Н.М.</i> Стан та сучасні проблеми функціонування екосистеми Молочного лиману.....	112
<i>Волох А.М.</i> Можливий вплив вітрових електростанцій на кажанів у Приазов'ї.....	114
<i>Воровак В.П., Демченко В.О., Коломійчук В.П.</i> Екологічні наслідки антропогенних змін ландшафтів Арабатської стрілки.....	116
<i>Зав'ялова Т.В.</i> Лишайники лісокультурного ландшафту «Старобердянський ліс».....	123
<i>Іванова В.М.</i> Антропогенное воздействие на экологическое состояние побережья Азовского моря.....	126

1. Закон України "О природно-заповедном фонде Украины" от 16.06.1992 г.
2. Закон України "Об Общегосударственной программе формирования национальной экологической сети Украины на 2000-2015 годы" от 21.09.2000 г.
3. Указ Президента Украины «О создании Приазовского национального природного парка» (№ 154/2010) от 10 февраля 2010 г.
4. Методические рекомендации по разработке Положений о территориях и объектах ПЗФ Украины. Утверждены приказом Главного управления национальных природных парков и заповедного дела Минэкобезопасности Украины от 20.05.1999 г.
5. <http://vedomosti.berdvansk.biz/content>
6. <http://kontrv.net/news/>
7. <http://portmone.name/index.php/images/stories/>

Гришко С.В.

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського
gryshko245@gmail.com

Алтагірське лісництво як лісокультурний ландшафт узбережжя Молочного лиману

Вивчення Алтагірського лісництва як лісокультурного ландшафту має як теоретичне, так і практичне значення. Актуальність питання підтверджується все більш інтенсивним проявом несприятливих природних процесів на півдні України (водна і вітрова ерозія, пилові бурі, зсуви ґрунту тощо).

Мета статті полягає в географічному аналізі розвитку Алтагірського лісництва як лісокультурного ландшафту на узбережжі Молочного лиману.

Алтагірське лісництво – зоологічний заказник загальнодержавного значення з 1974 року. Знаходиться у Якимівському районі Запорізької області в однойменному урочищі на правому березі Молочного лиману Азовського моря. Східною межею лісництва виступає берегова лінія лиману, яка є досить нестійкою внаслідок затоплення чітко вираженої прилиманної тераси під час коливань рівня води у лимані й Азовському морі. Північна, західна та південна межі Алтагірського лісництва не мають природних кордонів бо розташовані на рівнинному плато і відмежовуються від сусідніх територій антропогенними утвореннями – польовими дорогами та кордонами населених пунктів.

Алтагірське лісництво перебуває у підпорядкуванні Мелітопольського лісомисливського господарства. Назва має тюркське походження та означає місце, розташоване під довгим горбом. Нині це оазис серед типового південного степу. Створення лісництва пов'язане з іменем видатного українського лісівника П.М. Сивницького, який у 1899 році висадив перші саджанці дерев. Нині ліс займає площу 1193 га, виконує важливу ґрунтозахисну функцію – затримання рухливих пісків.

У геоморфологічному відношенні територія лісництва різко розмежовується на дві нерівні частини: невелику низинну прилиманну ділянку, розміщену на північному сході території лісництва, і основну частину, розташовану на підвищеному плато (надлиманна тераса). Межею

між двома геоморфологічними елементами є крутосхил – давній берег Азовського моря. Цей крутосхил, вигинаючись S-подібно вздовж берегової лінії і забезпечуючи різні солярні експозиції (східну, північно-східну, південно-східну), сприяє створенню досить різноманітних лісорослинних умов [2].

Таким чином, на території Алтагірського лісництва чітко вирізняються три елемента мікрорельєфу: прилиманна тераса, крутосхил і плато (надлиманна тераса). В свою чергу, ці мікроландшафтні елементи мають свої відмінності.

Прилиманна тераса вздовж всієї берегової лінії обмежена невисоким, практично без рослинності піщано-черепашковим пасмом (пересипом), який постійно зиміює своє положення внаслідок прибійної діяльності хвиль. Давня тераса, яка у свій час слугувала береговою лінією, згладжена, розчленована невеликими перпендикулярними потічками і поросла солончаквою рослинністю. Часті мікропідвищення виступають проміжною ланкою між солончакowymi западинами і піщано-черепашковими пасмами, вирізняються щільним рослинним покривом із галофітів (кермеки, морський полин тощо).

Крутосхил, яким обривається плато до лиману, має на різних своїх відрізках неоднакову крутизну. Найпологіші схили – північно-східної та північної експозиції, більш круті – східні та південно-східні схили.

У північній частині лісництва крутосхил терасований, складений слабогумусованими пісками і засаджений сосною. Схили північно-східної та північної експозиції зайняті листяним лісом (дуб, берест, ясен звичайний тощо), вирізняється найкращим бонітетом деревостанів на всій території лісництва. В цій частині лісництва ґрунти суглинисті.

Крутосхили східної і південно-східної експозиції у південній частині лісництва вирізняються значною крутизною й піщаними ґрунтами. Ця територія найбільше підпадає під вплив вітрів, тому тут погано приживаються деревні культури. Насадження білої акації на схилі по мірі просування на південь зовсім зникають і на схилі переважає степова рослинність з ковилою волосистою, ефедрою та чабрецем. Уздовж бровки схилу непогано приживаються деревинно-чагарникові породи.

Плато, або надлиманна тераса, має відносно рівну поверхню з загальним нахилом на схід. Лише в північній частині лісництва залягає неглибока улоговина з дуже пологими схилами, орієнтована з заходу на схід. Мікрорельєф місцями чітко виражений і представлений задернованими невисокими піщаними підняттями кучугурного характеру і міжкучугурними улоговинами. Найкраще цей рельєф розвинений у південно-східній частині лісництва, в кварталах, які прилягають до крутосхилу. Вірогідніше, на цих вітроударних ділянках в недалекому минулому (до заліснення пісків) мали місце інтенсивні дефляційні процеси. По східній і західній галявинах лісництва, які відкриті для вітрів відповідних румбів, і зараз йде інтенсивне формування піщаних пасом за рахунок акумуляції пісків, що видуваються з сусідніх пустирів і полів.

Алтагірське лісництво розташоване в межах крайнього півдня зони рівнинного Причорноморського сухого степу з темно-каштановими та каштановими солонцюватими ґрунтами [1]. Найбільшого розвитку процеси засолення досягають в прилиманній частині, що призводить до формування типових хлоридно-сульфатних солончаків. У надлиманній терасі ґрунти сформовані на алювіально-делювіальних відкладах з більш легким механічним складом (піски і супіски), які в умовах сухого степу краще пропускають вологу та мають більш сприятливі лісорослинні умови у порівнянні з ґрунтами більш важкого механічного складу. Треба відмітити наявність дефльованих ґрунтів, які характерні для вітроударного лиманного схилу. На еродованих позиціях виділяються слабозмиті, сильнозмиті та намівні ґрунти (делювіальні).

У деревостой переважають однородні насадження з білої акації, сосни кримської, сосни звичайної, сосни веймутової, ялівця Віргінського, ясенів високого та американського, дуба звичайного. Зустрічаються також різні види клена (польовий, ясенелистий, цукристий, татарський) та тополі (бальзамічна, Болле, біла, чорна, пірамідальна), в'яз, шовковиця біла, чорна, глід звичайний – всього близько 150 видів дерев та кущів. До Червоної книги України занесені цимбохазма дніпровська, астрагал пухнасто-квітковий та ковила Лессінга [2].

Лісництво – це зелений оазис серед посушливого приазовського степу, в якому чітко прослідковується природне співіснування і взаємодія лісу й природного водного об'єкта – Молочного лиману. В результаті різних типів взаємодії змінюється мікроклімат (зменшується швидкість вітру, помітно знижується випаровування, підвищується вологість), співвідношення деревинно-чагарникових і трав'яних видів, біорізноманіття, ландшафтні умови. Ліс сприяє більш рівномірному розподілу і накопиченню снігу, в результаті чого знижується поверхневий стік та збільшується рівень ґрунтових вод, що так необхідно в умовах посушливого степу, збільшується вологість ґрунтів та зменшується їх осолонцювання. Спостерігається збагачення флори і фауни у порівнянні з безлісою місцевістю (трав'яниста злакова рослинність переходить у чагарниково-деревинну, степові переважно маленькі гризуни змінюються ссавцями, збільшується кількість птахів).

Близьке співіснування лісу і Молочного лиману сприяє закріпленню його берегів, що так необхідно в умовах ерозійних процесів на цій території та збільшенню підземного стоку і як наслідок підняття рівня ґрунтових вод. Хоча наявність лісу не вирішує проблеми зневоднення лиману (потрібне систематичне розчищення проміїни), але все одно позитивно впливає на його гідрологічний режим.

Таким чином, наявність Алтагірського лісництва на узбережжі Молочного лиману позитивно впливає на його гідрологічний режим, біологічне різноманіття, мікроклімат території, що призводить до необхідності вивчення лісокультурних ландшафтів не самих по собі, а в комплексі з оточуючим середовищем. Ці ж взаємозв'язки зобов'язують при проектуванні уважно і глибоко вивчати те природне середовище, на яке накладаються антропогенні комплекси. Необхідно, щоб новоутворені

антропогенні комплекси найбільш раціонально і гармонійно вписувалися у вже існуючі ландшафти. В даному випадку започаткування лісництва у безлісому сухому степу на узбережжі лиману – досить раціональне, гармонійне і економічно вигідне рішення. Тисячагектарний масив лісу здійснив помітний вплив на місцевий клімат, постав захистом від несприятливих природних процесів (водної і вітрової ерозії, пилових бур, зсувів ґрунту тощо), відновив і примножив біологічні та рекреаційно-туристичні ресурси території.

Список літератури і джерел

1. Атлас Запорізької області / За ред. Ф.В. Зузук. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – 48 с.
2. Материали исследований искусственных лесов в районе реки Молочной и Молочного лимана. Сборник работ биологического факультета. / Под ред. А.Л. Бельгарда. Научные записки. – Том XXXVIII. – К.: КГУ им. Т.Г. Шевченко, 1953. – 122 с.

Мальчикова Д. С.

Херсонський державний університет
esgeogr@ksu.ks.ua

Методологічні орієнтири геопланування приморських регіонів

Геопросторову неоднорідність умов життєдіяльності суспільства зумовлюють відміни у позиційних, природних, демографічних, соціально-економічних, інфраструктурних складових суспільного розвитку. Прибережні, зокрема приморські регіони, в межах яких утворюються специфічні аквально-територіальні комплекси, локалізують значну частину продуктивних ресурсів, що мають виняткове природне, історичне, культурне та економічне значення. Саме тому ці території з давніх часів приваблювали людей для проживання і діяльності. Разом з тим, традиційна система природокористування та його регулювання в прибережних регіонах вже не може протистояти таким явищам і тенденціям, як надмірна експлуатація і деградація прибережних водних і суходільних екосистем, посилення забруднення та депонування відходів, привнесення чужорідних видів та ін. Це зумовило виникнення останнім часом праць [1, 2], в яких обґрунтовується, що довготривалий розвиток прибережних територій можливий лише на принципах стійкого розвитку. Саме тому раціоналізація управління природокористуванням та й взагалі всією діяльністю в прибережних зонах не може не зважати на принцип обмежень і має бути спрямована на гармонізацію економічних, соціальних та екологічних аспектів людської діяльності.

В сучасних умовах, коли головною метою і рушійною силою соціально-економічного поступу стає людина, вирішальну роль у визначенні цілей та прогнозуванні регіонального розвитку відіграють роботи з планування територій, оскільки вони (на відміну від галузевих прогнозів) безпосередньо спрямовані на потреби людини. Практика управління прибережними територіями в розвинутих державах свідчить про те, що найбільш раціональним підходом до досягнення цілей стійкого розвитку на таких територіях є